

อิทธิพลของพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่มีต่อสังคมไทย

Influence of Buddha-Jaya-Mangala Gatha on Thai Society

ศรัณย์ มะกรุดินทร์*

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา ศึกษา รูปแบบและลักษณะทางประติมานวิทยาที่เกี่ยวกับบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่พบในประเทศไทย และศึกษา อิทธิพลของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่มีต่อสังคมไทย

บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาเป็นบทสวดมนต์สำคัญที่กล่าวถึงชัยชนะอันเป็นมงคลของพระพุทธเจ้าใน การปราบมนุษย์หรืออมนุษย์ด้วยธรรมวิธีต่าง ๆ 8 เหตุการณ์ บ้างเชื่อว่าเป็นบทที่แต่งขึ้นเฉพาะสำหรับพระเจ้า แผ่นดิน บ้างเชื่อว่าเป็นบทที่แต่งขึ้นเพื่อสรรเสริญแด่พระพุทธเจ้า ทั้งยังมีแนวคิดว่างบทสวดมนต์นี้แต่งขึ้นใน ประเทศศรีลังกาหรือในประเทศไทย หากแต่เป็นบทสวดมนต์สำคัญที่ได้รับความนิยมดังปรากฏธรรมเนียมใน การสวดมนต์บทนี้สืบมาจนถึงปัจจุบัน มีคติความเชื่อในพระพุทธรูปของบทสวดมนต์ ตลอดจนมีความนิยมใน การนำบทสวดมนต์บทนี้มาใช้ในการออกแบบสร้างงานพุทธศิลปกรรมสืบมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: พุทธชัยมงคลคาถา, ฎีกาพาหุง, ประติมานวิทยา

Abstract

The objectives of this research were to study history of the Buddha-Jaya-Mangala Gatha, to study styles and iconography related to the Buddha-Jaya-Mangala Gatha found in Thailand, and to study the influence of the Buddha-Jaya-Mangala Gatha on Thai Society.

The Buddha-Jaya-Mangala Gatha is an important chant recommended by a set of eight benedictory stanzas extolling the virtues of the Buddha. Some thoughts are believed to be verses written specifically for the king. Some ideas are believed that it was written in praise of the Lord Buddha. It is also thought that this chant was composed in Sri Lanka or Thailand. It is an important chant that has been popular in the past. There is a belief in the Buddha's virtue of the mantra. As well as being popular in bringing this chant to be used in designing and creating Buddhist art from the past to the present.

Keywords: Buddha-Jaya-Mangala Gatha, Tikabahum, Iconography

* อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทนำ

บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา บทพุทธชัยมงคลคาถา หรือที่เรียกบทนี้โดยลำลองตามคำขึ้นต้นว่า “บทพาหุง” นั้น เป็นบทสรรเสริญพระพุทธรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีทัศนะทางวิชาการว่า บทสวดมนต์นี้แต่งขึ้นในลังกาทวีป หรือแต่งขึ้นในดินแดนประเทศไทย สมัยล้านนา หรือสมัยกรุงศรีอยุธยา

นอกจากนี้ บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถายังปรากฏมีคำเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ถวายเป็นพระ” ซึ่งคำว่าพระในที่นี้ บางท่านสันนิษฐานว่าหมายถึง พระมหากษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญ แต่นักวิชาการบางท่านก็เสนอว่าเป็นบทสรรเสริญพระพุทธรูปที่แสดงออกด้วยรูปของสภาวะชีวิต ได้แก่ มาร ยักษ์ ช่าง โจร สตรี นักบวช นาค และพรหม ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของกิเลสมนุษย์ เพื่อปราบปรามแก้ไขกิเลสในตัวเอง ภายหลังจึงเกิดความนิยมแพร่หลายไปในส่วนของชาวบ้านทั่วไปว่าการสวดมนต์บทนี้จักช่วยขจัดอุปัทวันตราย ตลอดจนเกิดธรรมเนียมที่มีการสวดมนต์บทนี้ต่อกับบทสวดมหाराชปริตร (สิบสองตำนาน) หรือจุลราชปริตร (เจ็ดตำนาน) ตลอดจนธรรมเนียมการตักบาตรหรือถวายภัตตาหารเมื่อพระสงฆ์สวดถึงบทถวายเป็นพระนี่

จากที่มาและความสำคัญทางปัญหาดังกล่าว จึงมีความน่าสนใจถึงประวัติความเป็นมา คติความเชื่อเกี่ยวกับบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา ตลอดจนการนำเสนอภาพในทางศิลปกรรมและวรรณกรรมก็ล้วนสะท้อนแนวคิดและแสดงองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในรายวิชาพุทธวิถีสไทย ซึ่งจักเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจวิถีทางพุทธศาสนาในคติแบบไทย ๆ ที่ปรากฏสืบมาจนทุกวันนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา
- 2) ศึกษารูปแบบและลักษณะทางประติมานวิทยาที่เกี่ยวกับบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่พบในประเทศไทย
- 3) ศึกษาอิทธิพลของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่มีต่อสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ด้วยการสืบค้นจากหลักฐานเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยภาคสนาม (Field Research) และการศึกษาด้านประติมานวิทยา (Iconography) โดยการศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา เปรียบเทียบกับหลักฐานทางศิลปกรรมที่พบในประเทศไทย ที่อาศัยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกต การสำรวจทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิจัยเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ข้างต้น แล้วนำเสนอผลของการศึกษาวิเคราะห์ตามแบบพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยไว้ตามขั้นตอนประกอบไปด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ตามลำดับ

การเก็บข้อมูล (Data Collection) ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนาม มีรายละเอียดดังนี้

-**การเก็บข้อมูลเอกสาร (Documentary Research)** หมายถึง การรวบรวมเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา ทั้งในส่วนของคาถา และคัมภีร์ฎีกาพาทุ ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญที่อธิบายขยายความบทสวดมนต์ ศึกษาเปรียบเทียบกับงานนิพนธ์ของพระเถระและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่ได้แสดงทัศนคติที่เกี่ยวกับบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถานี้

-**การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research)** ผู้ทำการวิจัยได้จากการรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีด้วยการสำรวจและถ่ายภาพโบราณวัตถุสถาน ตลอดจนศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่พบภายในประเทศไทยเป็นสำคัญ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิจัยในเชิงพรรณนา (Description Research) กล่าวถึงประวัติความเป็นมา รูปแบบศิลปกรรม ตลอดจนคติความเชื่อในบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่มีในสังคมไทย เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ (Analytical Research) แยกแยะตามประเด็นที่ศึกษา ทั้งการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปกรรมที่พบกับคติความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา ตลอดจนพัฒนาการทางความเชื่อของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่ส่งผลต่อสังคมไทยในบริบทต่าง ๆ แล้วจึงนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มาเรียบเรียง สรุปผล และนำเสนอผลการวิจัยต่อไป

ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

- 1) ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลอัฐคาถา
- 2) ทำให้ทราบถึงรูปแบบและลักษณะทางประติมานวิทยาที่เกี่ยวกับบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่พบในประเทศไทย
- 3) ทำให้ทราบถึงอิทธิพลของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่มีต่อสังคมไทย

การอภิปรายผล

ความเป็นมาของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา

เป้าหมายของการแต่ง บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา หรือบทพุทธชัยมงคลคาถา เป็นคาถาสั้นติดโลกที่อ้างเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงชนะในคราวต่าง ๆ มาเป็นสัจจวาจาขอให้บังเกิดชัยมงคล มีอยู่ 9 คาถาด้วยกัน 8 คาถาแรกเป็นคาถาที่แสดงถึงเรื่องต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงชนะมา และในคาถาสุดท้ายเป็นคาถาที่แสดงพระพุทธานุภาพของการสวดบทพุทธชัยมงคลคาถานี้ จะช่วยละขจัดอุปัทวันตราย และถึงซึ่งโมกษะได้

สันนิษฐานว่า บทพุทธชัยมังคลอรรถฎาณานี้มุ่งถวายพระเจ้าแผ่นดิน เช่นเดียวกับที่จัดรวบรวมบทสวดเจ็ดตำนาน เรียกว่า “จุลราชปริตร” และสิบสองตำนาน เรียกว่า “มหाराชปริตร”

บทพุทธชัยมังคลอรรถฎาณานี้ในบาทท้ายในแต่ละบท จะลงท้ายในภาษาบาลีว่า “ตณฺเตชสา ภวตุ เต ชยมฺงคฺลาณิ” หมายถึง “ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่านด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น” นับเป็นการแสดงว่าบทสวดมนต์นี้มุ่งให้พระเจ้าแผ่นดินทรงมีชัยชนะในชัยมงคล ด้วยคำว่าชัยชนะนี้มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทบางเรื่อง ระบุว่า เป็นถ้อยคำที่ใช้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงเป็นผู้ชนะ และเมื่อชนะในที่สุดจึงปกครองในที่นั้น เพราะฉะนั้น คำว่าชนะนี้จึงเป็นคำใช้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญ

ดังนั้น ในภาษาไทยจึงเรียกบทพุทธชัยมังคลอรรถฎาณานี้ว่า “ถวายพรพระ” คำว่าพระในที่นี้จึงหมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน คือเป็นคำสวดถวายพรพระเจ้าแผ่นดิน โดยเป็นคำถวายพรที่อ้างพระพุทธเจ้า จึงเท่ากับว่าเป็นพรของพระพุทธเจ้า นำมาสวดถวายพระเจ้าแผ่นดิน

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร ได้ทรงอธิบายไว้ว่า ในบรรดาคาถาทั้งหลายที่แต่งถวายพระเจ้าแผ่นดินจึงมีคำนี้อยู่มาก ภายหลังเมื่อชาวบ้านนิมนต์พระไปสวดมนต์ที่บ้านก็มิได้แต่งแก้ไขขึ้นใหม่ ก็ใช้สวดไปตามที่มีการแต่งถวายพระเจ้าแผ่นดินไว้ และเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปตามประเทศ ๆ รวมถึงในประเทศไทย ก็รู้ได้ทราบธรรมเนียมว่า คำว่าชนะนี้มีไว้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น โดยที่ใช้ความหมายผ่อนลงมาถึงความหมายว่าได้รับผลดีต่าง ๆ ก็เป็นความชนะอย่างหนึ่ง เช่น ชนะโรคภัยไข้เจ็บ ชนะศัตรู ชนะความยากจนขึ้นแค้น ฯลฯ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2540, หน้า 245 – 247)

พันเอกปิ่น มุกขนันต์ สันนิษฐานว่า คำเรียกบทพุทธชัยมังคลอรรถฎาณานี้ว่า “บทถวายพรพระ” นี้ เพื่อถวายพรแด่พระเจ้าแผ่นดินให้พระองค์ได้รับชัยชนะในการสงคราม คำว่า “เต” ที่แปลว่า “พระองค์” ในบาทสุดท้ายของแต่ละคาถา สื่อความหมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน (สุภาพรณ ฦ บางช้าง, 2533, หน้า 310)

พันตรีทองย้อย แสงศิลป์ชัย (2542, หน้า 78) เสนอว่า คำว่า “ถวายพรพระ” นี้ อาจเป็นคำที่แผลงมาจากคำว่า “ถวายพระพรชัยมงคล” แต่ต่อมาได้เพี้ยนหรือปรับมาเป็นถวายพรพระก็ได้

ส่วน **แม่ชีวิมุตติยา หรือรองศาสตราจารย์ ดร.สุภาพรณ ฦ บางช้าง** ได้วิเคราะห์จากบาทสุดท้ายในแต่ละคาถาที่ลงว่า “ตณฺเตชสา ภวตุ เต ชยมฺงคฺลาณิ” โดยส่วนใหญ่มักแปลว่า “ด้วยเดชความชนะของพระพุทธเจ้า ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่านเถิด” หากแต่ในฉบับโบราณฎีกาพาหุฯ หมายเลข 10681 ในหอสมุดแห่งชาติ แปลบาทคาถานี้ในลักษณะแปลร้อยว่า “ชยมฺงคฺลาณิ อันว่าไชยมงคลทั้งปวง ภวตุ จงบังเกิดมี เต แก่พระองค์ เตชสา ด้วยอำนาจเดช ต่ เหตุสส ปารมิตมมสส ซึ่งพรธัมมกล่าวแล้ว คือ พรทานบารมี เปนปถมอันพระองค์แจ้งสั่งสมแต่บุพพชาติปางก่อน” ซึ่งหากตีความบาทคาถาดังกล่าว ในความหมายที่เป็นคำสรรเสริญชัยมงคลของพระพุทธเจ้า “เต” ที่แปลว่า “พระองค์” ในที่นี้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 สอดคล้องกับกริยา ภวตุ มีความหมายถึง พระพุทธเจ้า

จากความหมายข้างต้น บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาจึงมีเป้าหมายแต่งเพื่อสรรเสริญพระพุทธชัยมงคล หรือชัยชนะอันเป็นมงคลยิ่งของพระพุทธเจ้า โดยใช้คุณธรรมต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาให้ลุ่วงได้เป็นอย่างดี เป็นเหตุให้เรียกบทนี้ว่า “ถวายเป็นพระพุทธเจ้า” คือ ถวายคำสรรเสริญแด่พระพุทธเจ้า สภาวะชีวิตที่แสดงออกในรูปมาร ยักษ์ ช้าง สตรี นาค พรหม เป็นต้น เป็นเสมือนตัวแทนกิเลสในชีวิตของมนุษย์ คุณธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ จึงเป็นตัวอย่างของคุณธรรมที่มนุษย์ควรพัฒนาเพื่อปราบกิเลสในตัวเอง (สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, 2533, หน้า 309)

บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถานี้ จึงมีข้อสันนิษฐานว่าเป็นบทที่แต่งขึ้นเพื่อใช้สำหรับสวดถวายพระพรชัยมงคลแด่พระมหากษัตริย์ หรือเป็นบทสรรเสริญแด่พระพุทธเจ้าที่ยกคุณลักษณะของกิเลสมาให้รูปแบบของสภาวะชีวิตที่เคยปรากฏในสมัยพุทธกาล

สถานที่แต่ง ในปัจจุบันได้มีพระเถระและนักวิชาการเสนอแนวความคิดว่า บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถานี้แต่งขึ้นในประเทศศรีลังกา หรือในประเทศไทย สมัยล้านนา หรือสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

1. ทฤษฎีพุทธชัยมงคลอัฐคาถาแต่งขึ้นในศรีลังกา ประกอบด้วยแนวคิดของ ศาสตราจารย์พิเศษ ร้อยตำรวจโท แสง มนวิฑูร ที่สันนิษฐานจากนามพระพุทธรูปสิริเถระ พระเถระชาวลังกา ในรัชสมัยพระเจ้ามหาธรรมราชาธิราชที่ 10 ที่ระบุว่าเป็นผู้แต่งคัมภีร์ฎีกาพาหุงว่าเป็นผู้แต่งบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถานี้ด้วย (สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, 2533, หน้า 298 - 299) สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร ทรงสันนิษฐานว่าผู้แต่งคือ พระพุทธโฆสาจารย์ (พระสาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2518, หน้า 6 - 8) ในขณะที่แม่ชีวิมุตติยา หรือรองศาสตราจารย์ ดร.สุภาพรรณ ฌ บางช้าง (2533, หน้า 299) ได้มีความคิดเห็นขัดแย้งด้วย ข้อมูลวรรณคดีบาลี ไม่พบเรื่องพระมหาพุทธรูปสิริเถระ บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา ตลอดจนคัมภีร์ฎีกาพาหุงในเอกสารเหล่านี้เลย

2. ทฤษฎีพุทธชัยมงคลอัฐคาถาแต่งขึ้นในดินแดนประเทศไทย สมัยล้านนา เสนอแนวคิดนี้โดย ศาสตราจารย์ (พิเศษ) เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2548, หน้า 1) ด้วยเชื่อว่าสมัยล้านนานั้นเป็นยุคทองของวรรณคดีบาลีสมัยหนึ่งเทียบเท่ากับพระสงฆ์ชาวลังกา หากแต่พลเรือตรีทองย้อย แสงสิริลภย์ (2542, หน้า 89) ได้แสดงทัศนะขัดแย้งกับแนวคิดนี้ด้วยไม่มีหลักฐานสนับสนุนเพียงพอ

3. ทฤษฎีพุทธชัยมงคลอัฐคาถาแต่งขึ้นในดินแดนประเทศไทย สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เสนอแนวคิดนี้โดย พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐตธมโม) (2550, หน้า 38 - 40) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี ได้เสนอแนวคิดที่บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถานี้แต่งขึ้นในประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยสมเด็จพระวันรัตน์ วัดป่าแก้ว โดยอ้างอิงจากความฝันของท่าน หากแต่แนวคิดนี้จึงไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีใด ๆ มารองรับ

จากแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่นำเสนอมาข้างต้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถานี้แต่งขึ้นในลังกา ตามแนวคิดของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร ด้วยเหตุผลที่ว่า บทพุทธชัยมงคลอัฐคาถานี้เป็นบทที่มีความแพร่หลายทั้งในลังกา พม่า ไทย เขมร และลาว เป็นอย่างมาก สอดคล้อง

กับการรวบรวมคัมภีร์ของภิกษุณีญาณตุสิต (Bhikkhu Nyanatusita) ชาวศรีลังกา พบว่า ได้มีบทพุทธชัยมงคล อัญฐาคาปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ของลังกา ได้แก่ ชยมังคลอัญฐาคา, ชยมังคลอัญฐกะ, ชยมังคลาคา, พุทธชัยมงคละ, มหาอัญฐชัยมงคละ, ชยมังคลอัญฐาคาสันนยะ ล้วนมีแหล่งที่มาจากลังกาเป็นสำคัญ จึงมีความเป็นไปได้ว่า บทพุทธชัยมงคลอัญฐาคานี้แต่งขึ้นในประเทศศรีลังกา (Russell Webb, Bhikkhu Nyanatusita, 2011, p. 192)

หากแต่ยังมีคัมภีร์อีกประเภทหนึ่งที่แต่งขึ้นขยายความบทพุทธชัยมงคลอัญฐาคา คือ คัมภีร์ฎีกาพาหุ หรือพาหุฎีกา ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่อธิบายให้เรื่องราวของบทพาหุนี้้อย่างละเอียด จนมีผู้ศึกษาและสันนิษฐานถึงที่มาของคัมภีร์ฎีกาพาหุในประเด็นของความเป็นมาว่าแต่งขึ้นในลังกา หรือในประเทศไทยด้วยเช่นเดียวกัน

ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ฎีกาพาหุ

คัมภีร์ฎีกาพาหุ ในบัตร์รายการแสดงชื่อคัมภีร์บาลีของหอสมุดแห่งชาติ เรียกชื่อคัมภีร์นี้ว่า “พาหุฎีกา” แต่บนหน้าใบลานของตัวคัมภีร์เขียนชื่อว่า “พระฎีกาพาหุ” (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2533, หน้า 302 - 303) และเมื่อตรวจสอบกับต้นฉบับใบลานที่พบเป็นสมบัติของวัดบวรนิเวศวิหาร ระบุคำเรียกว่า “พาหุมารวิชัย” บ้าง หรือสมบัติของวัดฝายหิน อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่จารขึ้นเมื่อ จ.ศ. 1202 ตรงกับ พ.ศ. 2383 เรียกว่า “พุทธชัยมงคลพาหุ” บ้าง

คัมภีร์ฎีกาพาหุ มีลักษณะเป็นคัมภีร์ที่แต่งขยายความเหตุการณ์ทางพุทธประวัติประกอบบทพุทธชัยมงคลอัญฐาคา ในลักษณะคัมภีร์ประมวลพระสูตรนอกพระไตรปิฎกทั้ง 8 เรื่อง ยกคาถาบทสวดพาหุขึ้นตั้งทีละบท แล้วพรรณนาให้รายละเอียดเรื่องพุทธประวัติในคานานั้น ๆ ไม่ได้มีลักษณะแบบวรรณคดีบาลีประเภทฎีกา ในคัมภีร์จึงไม่มีบทปณามคาถา และนิคมคาถา แต่เริ่มต้นด้วยคาถาแรกของบทพาหุเลย ซึ่งจากแนวคิดที่เชื่อว่าผู้แต่งคัมภีร์ฎีกาพาหุนี้คือ พระมหาพุทธสิริเถระ จึงมีแนวคิดทฤษฎีถึงแหล่งที่มาของคัมภีร์นี้ที่สำคัญ คือ เชื่อว่าแต่งขึ้นในประเทศศรีลังกา นำเสนอแนวคิดนี้โดย ศาสตราจารย์พิเศษ ร้อยตำรวจโท แสงมนวิฑูร เชื่อว่า พระพุทธสิริเถระ เป็นชาวเถระชาวลังกา สมัยพระมหานาม ราวพุทธศตวรรษที่ 10 (เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์, 2509, หน้า ข) ส่วนทฤษฎีที่เชื่อว่าแต่งขึ้นในประเทศไทย สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แม่ชีวิมุตติยา หรือรองศาสตราจารย์ ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2533, หน้า 299 - 300) สันนิษฐานว่า พระพุทธสิริเถระนี้เป็นพระเถระชาวไทย ร่วมในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ที่มีการแต่งพระมหาชาติคำหลวง เช่นเดียวกับศาสตราจารย์ นาวาอากาศเอกแยม ประพันธ์ทอง ก็เชื่อว่าแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ด้วยเป็นยุคทองแห่งวรรณคดีบาลีไทย (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2533, หน้า 299 - 300) และศาสตราจารย์พิเศษ ร้อยโท บรรจบ บรรณรุจิ ก็สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ได้ระบุว่าแต่งขึ้นในรัชสมัยใด (อัสนี พูลรักษ์, 2555, หน้า 35 - 36) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า คัมภีร์ฎีกาพาหุนี้เป็นวรรณกรรมทางศาสนาที่แต่งขึ้นในดินแดนประเทศไทย สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงมีความเป็นไปได้ว่า บทพุทธชัยมงคลอัญฐาคานี้แต่งขึ้นในลังกา แล้วได้มีการแต่งคัมภีร์ฎีกาพาหุ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

อิทธิพลของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่ปรากฏในงานวรรณศิลป์

จากความนิยมในการสวดมนต์ในบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา ที่ถือเป็นธรรมเนียมในการเจริญพระพุทธมนต์เป็นบทสุดท้าย สืบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงผนวช ทรงได้ก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ได้มีการแปลงทำบทสวดพุทธชัยมงคลอัฐคาถาให้ตรงตามหลักไวยากรณ์ จากเดิมคือ “ตนเตชสา ภวตุ เต ชยมงคลานิ” เป็น “ตนเตชสา ภวตุ เต ชยมงคลคฺค” ด้วยเหตุที่คำกริยาในบาทคือ “ภวตุ” ที่แปลว่า “จะมี” นี่เป็นรูปเอกพจน์ หากจะให้เป็นรูปพหูพจน์จะเป็น “ภวนตุ” ส่วนคำว่า “ชยมงคลานิ” นี่มีรูปเป็นพหูพจน์ หากจะแปลงให้เป็นรูปเอกพจน์ จึงทรงพระราชนิพนธ์คำทำบาทด้วยการเอาคำว่า “อคฺค” ที่แปลว่า “เลิศ” มาสมเข้ากับคำว่า “ชยมงคล” มาเป็นคำว่า “ชยมงคลคฺค” ที่แปลว่า “ชัยมงคลอันเลิศ” นับเป็นการสวดบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาในแบบภาษามคธ แต่หากเป็นการสวดมนต์ร่วมกับคณะสงฆ์มหานิกาย หรือมีการเริ่มส่วนในแบบสังโยคแล้วนั้น ก็จักสวดลงท้ายแต่ละบทว่า “ชัยมงคลานิ” เช่นเดิม

ต่อมาในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดมีความนิยมในการแปลและเรียบเรียงคัมภีร์ฎีกาพาหุให้เป็นภาษาไทย โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ครั้นยังดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมขุน ทรงมีรับสั่งให้ขุนประพันธ์เนติวุฒิ (ซ้อย ประพันธ์เนติวุฒิ) และพระยาวิจิตรธรรมปรีวัตร (คำ พรหมกลีกร) แปลและเรียบเรียงแล้วมอบให้พระสาสนโสภณ (อ่อน อหิสโก) เป็นผู้ตรวจแก้ มีลักษณะเป็นฉบับสรุปความ เมื่อ พ.ศ. 2453 ก่อนที่จะมีการแปลฉบับถอดความโดยละเอียดในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2458 โดยโรงพิมพ์ไทย จนเกิดเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชนิพนธ์บท “ขยสิทติคาถา” โดยการนำเอาบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา 2 บท ทรงนำเสนอในรูปแบบพระราชนิพนธ์แปล และทรงแต่งฉันทโนรูปแบบวสันตดิลกฉันท ประกอบด้วย บทแรกคือมารวิชัย เพื่อพระราชทานแก่ลูกเสือและทหารบก และบทที่ 7 นันทโพนันทนาคราชสูตร เพื่อพระราชทานแก่ลูกเสือสมุทรและทหารเรือ เพื่อนำไปสวดในทำนองสรภัญญะ ทั้งยังทรงยกพระคาถาในบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาขึ้นตั้ง แล้วทรงแก้ไขในส่วนบาทสุดท้ายของแต่ละบทคือ จากเดิมคือ “ตนเตชสา ภวตุ เต ชยมงคลานิ” มาเป็น “ตนเตชสา ภวตุ เม ขยสิทติ นิจฺจ” แปลความได้ว่า “ด้วยเดชแห่งชัยชนะนั้น ขอชัยชนะจงมีแก่ท่านเสมอ” เรียกว่า “บทขยสิทติคาถา” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2503, หน้า 6-7) พระราชทานแก่นายทหารสยามที่เดินทางไปร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2460 เพื่อทรงอำนวยพรให้เกิดขวัญกำลังใจในการรบ ทั้งยังส่งผลให้ข้าราชการบริพารให้ความสำคัญกับบทสวดมนต์บทนี้ ดังที่มีการแต่งบทประพันธ์ชื่อ “จอมนักรบ” ของพระยาวิจิตรธรรมปรีวัตร (คำ พรหมกลีกร) ในลักษณะบทร้อยกรองประเภทบทกาพย์ฉก 16 และวสันตดิลกฉันท ด้วยการแปลงบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา เพื่อสรรเสริญคุณพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย (หลวงสารานุประพันธ์ (นวล ปาจิณพยัคฆ์), 2560, หน้า 1-3)

คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา

ว่าเมื่อมีการสวดบริกรรมบทสวดมนต์บทนี้จักบังเกิดพระพุทธรูปทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น โดยมีความเชื่อในเรื่องพระพุทธรูปคาถาในแต่ละบท ได้แก่ บทที่ 1 มารวิชัยสูตร ใช้ภาวนาให้ศัตรูพ่ายแพ้ โลหิณี และแก้คุณไสย บทที่ 2 อาฬวกสูตร ใช้ภาวนาบำบัดรักษาโรค เพิ่มฤทธิ์ยาให้มากขึ้น เสกน้ำมันต์ กำจัดศัตรูอันตราย และส่งเสริมความสุขความเจริญ บทที่ 3 นาฬาคีรีสูตร ใช้ภาวนากันสัตว์ร้าย ภาวนาในการเดินป่า ไม่ให้ภูติผีปีศาจรบกวน และป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ บทที่ 4 อังคุลิมาลสูตร ใช้ภาวนาเสกน้ำล้างหน้า เกิดสวัสดิมงคล บทที่ 5 จัญจมาณวิกาสูตร ใช้ภาวนาแก้เสน่ห์ยาแฝด บทที่ 6 สัจจกนิครันถสูตร ใช้ภาวนาเมื่อเกิดทุกข์ภัย และเป็นถ้อยความกัน บทที่ 7 นันทโพนันทนาคราชสูตร ใช้ภาวนาป้องกันสัตว์มีพิษ และดับพิษ และบทที่ 8 พกพรหมสูตร ใช้ภาษาป้องกันภูติผีปีศาจและโรคระบาดทั้งปวง ทั้งยังมีการออกแบบเป็นยันต์พาหุ ใช้สำหรับลงใส่เทียนบูชาพระ หรือผ้าประเจียดสำหรับป้องกันข้าศึกศัตรูและเพิ่มเสน่ห์ให้ผู้คนหลงรัก (เรียง อรรถวิบูลย์, 2511, หน้า 162-165, พุทธชัยมงคล 8 (คำแปลบท พาหุ), 2518, หน้า 25-26, นาวาโทสวัสดิ์ พัฒนเกิดผล, 2507, หน้า 15, 71)

รูปแบบของบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาที่ปรากฏในงานศิลปกรรมไทย

ดังปรากฏหลักฐานชัดเจนมาตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ที่สำคัญประกอบด้วย

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังในบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถาภายในมุขหลังของพระวิหารทิศใต้ ดังปรากฏหลักฐานว่าเดิมเคยมีการเขียนภาพจิตรกรรมเรื่องนี้มาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 โดยพระอาจารย์นาค ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีกีสร้างจารึกกำกับภาพไว้ ทำให้ในปัจจุบันแม้ไม่ปรากฏภาพจิตรกรรมหลงเหลืออยู่แล้ว จึงได้ทราบว่าเดิมเคยมีการเขียนภาพไว้ภายในพระวิหารหลังนี้

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติในตอนที่เกี่ยวข้องกับบทพุทธชัยมงคลอัฐคาถา มาผสมผสานกับคติพุทธประวัติที่มาในคัมภีร์ปฐมสมโพธิ คัมภีร์ชมพูตสูตร คัมภีร์สาวกนิพพาน และคัมภีร์สุตตปิฎกเข้าด้วยกัน ด้วยการลำดับเรื่องราวตามลำดับเวลาหรือสถานที่ร่วมกับเหตุการณ์พุทธประวัติอื่น ๆ อาทิ ตอนพระพุทธรูปทรงเครื่องขณะช้างนาฬาคีรี โจรองคุลีมาล และนางจัญจมาณวิกา (ภาพที่ 1) ที่ล้วนเกิดขึ้นที่เมืองราชคฤห์นั้นก็จัดอยู่ในห้องภาพเดียวกัน ตอนพระพุทธรูปทรงเครื่องขณะพญานันโทพนันทนาคราชนั้นจากสำคัญคือพญานาคพันรอบเข้าพระสุเมรุก็มีการใช้ร่วมกันกับเหตุการณ์ตอนโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (ภาพที่ 2) หรือตอนพระพุทธรูปทรงเครื่องที่วาทกพรหมนั้นก็ปรากฏแสดงภาพพรหมโลกร่วมกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยจัดองค์ประกอบภาพให้อยู่ในพื้นที่ที่สูงกว่าด้วย สันนิษฐานว่าภาพจิตรกรรมภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์นี้ คงเขียนขึ้นมาแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 1 แม้จะมีการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นอย่างมาก แต่ก็มีความเป็นไปได้ว่าแนวทางการวางองค์ประกอบภาพและเรื่องราวนี้คงเป็นชนบทที่สร้างมาแล้วแต่สมัยรัชกาลที่ 1

ภาพที่ 1 พระพุทธเจ้าทรงชนะช้างนาฬาคีรี ทรงชนะโจรองคฺลิมาล และทรงชนะนางจิณฺจมาณวิกา ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

ภาพที่ 2 พระพุทธเจ้าทรงชนะพญานันโทปนันทนาคราช ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

วัดสุทัศนเทพวราราม ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังในบทพุทธชัยมังคลอัฐกถาภายในพระอุโบสถ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ด้วยการผสมผสานคติเรื่องราวพุทธประวัติจากในคัมภีร์พระปฐมสมโพธิ คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และคัมภีร์ฎีกาพาหุเชิงเข้าด้วยกัน ลำดับเรื่องราวตามเวลาในพุทธประวัติ ซึ่งเหตุการณ์อันเกี่ยวเนื่องกับบทพุทธชัยมังคลอัฐกถา มักปรากฏอยู่ฝั่งผนังด้านหลังพระพุทธตรีโลกเชษฐ์

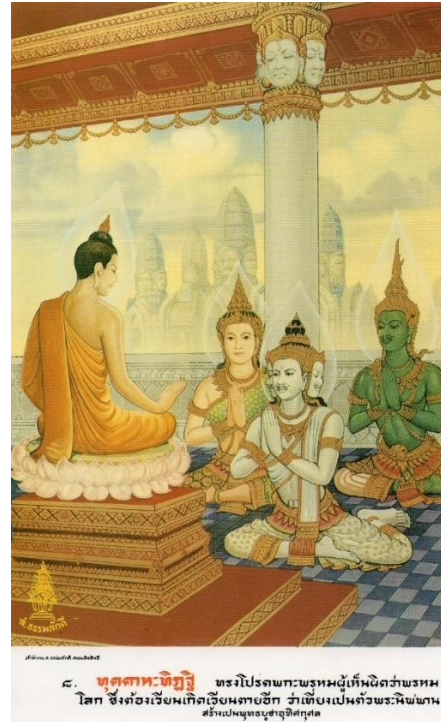
วัดสามแก้ว จังหวัดชุมพร จากพระราชนิมมบทพุทธชัยมังคลอัฐกถาที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) วัดราชาธิวาสวิหาร มีดำริให้เขียนภาพจิตรกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับบทนี้ภายในอุโบสถ โดยให้พระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตรกร) เป็นจิตรกรเขียนภาพเมื่อปี พ.ศ. 2471 มีลักษณะเป็นภาพจิตรกรรมจบตอนภายในกรอบเดียวกัน มีลักษณะเป็นภาพเขียนในรูปแบบเสมือนจริงมากกว่าอุดมคติ ทั้งรูปทรง ทิวทัศน์ และแสงเงาตามหลักทัศนียวิทยา (Perspective) ตามรูปแบบอิทธิพลยุโรป พระพุทธเจ้าก็มีลักษณะใกล้เคียงมนุษย์ ทั้งรูปแบบการครองจีวรอย่างพระสงฆ์ในคณะธรรมยุติกนิกาย มีการปรับอุษณิษะจากแบบไทยประเพณีมาเป็นอุษณิษะในรูปแบบมวยผม และมีการแปลงพระรัศมีเปลวเหนือพระเศียรมาเป็นการเขียนเส้นกรอบจาง ๆ และมีพระกรณสันอย่างมนุษย์สามัญ ทั้งยังมีการเขียนองค์ประกอบของภาพเป็นสถานที่ที่มีอยู่จริง เช่น ฉากในตอนทรงชนะช้างนาฬาคีรีเป็นภาพพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท (ภาพที่ 3) เป็นต้น

วัดชีปะขาว จังหวัดสุพรรณบุรี มีลักษณะเป็นการเขียนภาพจิตรกรรมบทพุทธชัยมงคลอันธูคาถา บนแผ่นไม้ด้วยสีฝุ่น ประดับอยู่บนคอสองศาลาการเปรียญ รวมทั้งหมด 18 แผ่น กำหนดอายุการสร้างจาก ข้อความอุทิศประกอบภาพ คือ พ.ศ. 2477 โดยมีการลำดับเรื่องราวตามคัมภีร์ฎีกาพาหุ เห็นได้จากการนำเรื่อง แทรกที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรนั้น ๆ มาประกอบ เช่น เรื่องมหาหิงสาตกต่อจากภาพพระพุทธองค์ทรงชนะช้าง นาคาคิริ หรือเรื่องสุนทรีปริพาชิกาไว้ต่อจากเหตุการณ์พระพุทธองค์ทรงชนะนางจิณฺจมาณวิกา นอกจากนี้การ เลือกลักษณะในการเขียนภาพยังมีความเป็นอิสระ มิได้รับการครอบงำจากพุทธศิลป์ในทีเดียว ๆ เช่น การเลือก เหตุการณ์พระเจ้าอาฬวโล่ตามกวางทอง พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดแก่สาตาคิริยักษและเหมาตยักษ สัจจ นิครนถ์ถวายภัตตาหารพระบรมศาสดา เป็นต้น

ภาพพิมพ์ของสำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี นับเป็นผู้ริเริ่มในการจัดพิมพ์ภาพพิมพ์พุทธประวัติและ ชาตก เขียนภาพจิตรกรรมโดย พระเทวภินิมิต (ฉาย เทียมศิลป์ไชย) ราวทศวรรษที่ 2490 มีลักษณะเป็นภาพ จบเรื่องในกรอบเดียวกัน มีการผสมผสานระหว่างศิลปกรรมแบบไทยประเพณีเข้ากับหลักทัศนียวิทยา (Perspective) มีการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีอยู่จริง เช่น ภาพปราสาทขอมในภาพตอนโปรดท้าว พกาพรหม (ภาพที่ 4) ภาพมารและยักษ์ ทั้งพญาวัสสวดีมาร เสนามาร และอาฬวยักษ มีการใช้ภาพยักษ์ในคติ ธรรมเกียรติมาเป็นต้นแบบในการออกแบบ รวมถึงในส่วนภาพบุคคล โดยเฉพาะภาพพระพุทธเจ้าเขียนเป็น ภาพที่มีพุทธลักษณะผสมกันระหว่างอุดมคติและเสมือนจริง คือ พระพุทธเจ้าทรงมีอุษณิษะขนาดใหญ่เหนือ พระเศียรพร้อมเขียนเส้นขมวดพระเกศาตลอดพระเศียร ด้านบนอุษณิษะเขียนเป็นพระรัศมีตามแบบพุทธศิลป์ อุดมคติ การครองจีวรห่มเฉียงพาดสังฆาฏิทับปรากฏไว้รอยยับตามพุทธลักษณะในลักษณะสมจริง ด้วยความ สวยงามและสัดส่วนของภาพอย่างลงตัว ทำให้ชุดภาพของ ส.ธรรมภักดีมักใช้เป็นต้นแบบในการเขียนภาพ จิตรกรรมฝาผนังนับแต่ช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 สืบมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 3 พระพุทธเจ้าทรงชนะช้างนาฬาคีรี ภายในอุโบสถวัดสามแก้ว จังหวัดชุมพร

ภาพที่ 4 พระพุทธเจ้าทรงชนะท้าวพกาพรหม ภาพพิมพ์ของสำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี

ภาพพิมพ์ของเหม เวชกร เกิดจากพระดำริของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ครั้นยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมดิลก ที่ให้มึการจัดสร้างภาพพุทธประวัติและชาดก โดยว่าจ้างให้ครูเหม เวชกร เป็นผู้เขียนภาพ โดยในส่วนของภาพในบทพุทธชัยมังคลอัฐฐคาถามีการเขียนเป็นชุดภาพ 4 ใบต่อ 1 เหตุการณ์ เป็นการนำรูปแบบการเขียนภาพจิตรกรรมแบบไทยประเพณีมาผสมผสานกับเทคนิคแบบตะวันตก โดยเฉพาะหลักทัศนียวิทยา ทั้งในรูปแบบของพระพุทธเจ้าที่มีลักษณะเหมือนมนุษย์ เช่น พระเศียรมีอุษณิষะในลักษณะมวยผม แวดล้อมด้วยพระรัศมี ในลักษณะแผ่นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์รอบพระเศียร ครองจีวรห่มเฉียง พาดสังฆาฏี แต่ไม่มีความแม่นยำในพระธรรมวินัยเช่นภาพเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์อยู่นอกพระอาราม เช่นคราวเสด็จบิณฑบาตนั้น พระพุทธองค์มิได้ครองจีวรห่มคลุม ภาพพิมพ์ของเหม เวชกรนี้ไม่ได้รับความนิยมเท่าภาพของ ส.ธรรมภักดี อาจเนื่องด้วยเป็นลิขสิทธิ์ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามที่จัดสร้าง ส่งผลให้รูปแบบผลงานไม่แพร่หลายเท่างานของพระเทวภินิรมิต

วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังในบทพุทธชัยมังคลอัฐฐคาถาภายในวิหารพระเจ้าละโว้ ลักษณะเป็นภาพเขียนสีน้ำมันภายในกรอบบริเวณผนังเหนือหน้าต่างฝั่งทิศเหนือและทิศใต้ กำหนดอายุการสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2506 โดยมีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือการการเขียนภาพพุทธประวัติร่วมกับประพันธ์บทพุทธชัยมังคลอัฐฐคาถาในรูปแบบวสันตดิถีฉันท 14 กากับไว้ในทุกภาพ

ภาพบางส่วนได้รับอิทธิพลจากภาพของ ส. ธรรมภักดี เช่นภาพพระพุทธรองค์ทรงชนะพญามาราชราช มีองค์ประกอบกระแสน้ำที่หลังออกมาจากมุนีพระเกศาของพระแม่ธรณี คือ มีจะเข้เชื่อมมากับกระแสน้ำมุงทำลายเหล่าเสนามาร หรือท่าทางการหมอบราบของช้างนาฬาคีรีในขณะ พระพุทธรองค์เสด็จดำเนิน บินทบาต เป็นต้น แต่ภาพรวมทั้งหมอดอกแบบและเขียนขึ้นมาอย่างเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

การนำเสนอพุทธชัยมงคลอภิวรรณคดีในสมัยใหม่

‘BODHI THEATER: Buddhist Prayer RE-TOLD’ เป็นรูปแบบการนำเสนองานพุทธศิลป์ด้วยสื่อสมัยใหม่ หรือสื่อดิจิทัล ด้วยการดัดแปลงพื้นที่ภายในอุโบสถวัดสุทธาวาส กรุงเทพมหานคร ให้เป็นห้องฉายหนังขนาดย่อม และใช้พระพุทธรูปประธานภายในอุโบสถเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินเรื่อง พร้อมใช้เทคโนโลยีการฉายภาพ Projector Mapping จนดูเป็นการฉายภาพสามมิติ ประกอบท่วงทำนอง เมื่อปี พ.ศ. 2562 มีการตีความสัญลักษณ์และธรรมวิธีที่พระพุทธรองค์ทรงมีชัยชนะในเหตุการณ์สำคัญทั้ง 8 ครั้ง ตลอดจนมีการออกแบบของที่ระลึกที่มีการตีความธรรมที่ซ่อนอยู่ในบทพุทธชัยมงคลอภิวรรณคดีในลักษณะคู่ตรงข้าม คือ กิเลสในแต่ละด้าน ควบคู่ไปกับหลักธรรมที่ช่วยบรรเทากิเลสข้อนั้น ๆ พร้อมแปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อสร้างความตื่นรู้และความสนใจให้พุทธศาสนิกชนคนรุ่นใหม่ได้มีโอกาสใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 5 โครงการโพธิเธียเตอร์ ภายในอุโบสถวัดสุทธาวาส

ดังนั้น บทพุทธชัยมงคลอภิวรรณคดีนี้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนชาวไทยเป็นอย่างมาก สืบมาแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา มีทั้งความนิยมที่ได้รับการตีความสร้างสรรค์ในงานพุทธศิลป์ ความเชื่อในการศักดิ์สิทธิ์ดังปรากฏในพิธีกรรมความเชื่อ ตลอดจนความพยายามในการตีความปริศนาธรรมที่ซ่อนอยู่ภายในบทพุทธชัยมงคลอภิวรรณคดี ล้วนเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในการพัฒนาเป็นสื่อการเรียนรู้เพื่อการเรียนการสอนในรายวิชาพุทธวิธีไทยได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรมีการนำบทสวดมนต์อื่น ๆ ใช้ในการศึกษา ตีความ และสร้างสรรค์ในรูปแบบงานศิลปกรรม ตลอดจนสื่อสมัยใหม่หรือสื่อดิจิทัล เพื่อเป็นสื่อสร้างสรรค์ในการสร้างความรับรู้และความเข้าใจให้กับพุทธศาสนิกชนรุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาอิทธิพลของบทสวดมนต์อื่น ๆ ที่ได้รับความนิยมในสังคมไทย อาทิ บทสวดมนต์เจ็ดตำนาน บทสวดมนต์สิบสองตำนาน บทชินบัญชร เป็นต้น ทั้งในประเด็นคติความเชื่อ และรูปแบบทางประติมานวิทยาที่พบในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ

บรรณานุกรม

- ญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, สมเด็จพระ. (2540). เจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน
พุทธมนต์. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ทองย้อย แสงศิลป์ชัย, น.ต. (2542). พุทธชัยมงคลคาถา (คาถาพาหุง). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ธรรมธิเบศร์, เจ้าฟ้า. (2509). พระมาลัยคำหลวง. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม, พระ. (2550). วิถีกรรม หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม. กรุงเทพฯ: สุภา.
- พุทธชัยมงคล 8 (คำแปลบท พาหุง) (ขุนประพันธ์ เนติวิทย์และนายคำ ศาสนดิลก แปล) กับปาฐกถาเรื่อง ชัยชนะ
ของพระพุทธเจ้า ของพันเอก ปิ่น มุทุกันต์. (2518). กรุงเทพฯ: ส.พยุ่งพงศ์.พระภิกษุปาลโก พิมพ์
ร่วมกุศลงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์ตรี หลวงสบอญกระบิล (เทียน เกตุญาติ) ณ เมรุวัดแก้ว
แจ่มฟ้า สี่พระยา วันอาทิตย์ ที่ 21 ธันวาคม 2518.
- มกุฏเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2503). คำมัสการคุณานุคุณ. พระนคร: รุ่งนคร. พิมพ์แจกในงาน
ทอดกฐินพระราชทาน สำนักพระราชวัง ณ วัดทรงธรรม จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2503.
- เริง อรรถวิบูลย์. (2511). ความรู้เรื่องพิธีกรรมนิยมสงฆ์ เล่ม 1. พระนคร: ศุภสภา.
- สวัสดี พัฒน์เกิดผล, นาวาโท. (2507). พระพุทธชัยมงคลคาถา. ธนบุรี: โรงพิมพ์กรรมสารบรรณทหารเรือ.
- สารานุกรมประพันธ์ (นวล ปาจิณพยัคฆ์), หลวง. (2560). บุรุษเรื่อนาม. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- สาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน), พระ. (2518). ประวัติคาถาชินบัญชร. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2548). คาถาพาหุง: คาถาแห่งชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- อัสนี พูลรักษ์. (2555). “นันทโพนันทสูตรคำหลวง: การวิเคราะห์ศิลปะการแปลและกลวิธีทางวรรณศิลป์”,
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Webb, Russell, Nyanatusita, Bhikkhu. (2011). An Analysis of the Pali Canon and a Reference
Table of Pali Literature. Kandy: Buddhist Publication Society Inc.